

MITEN VAHVISTAA PALAUTETTAVIEN
OIKEUKSIA – HAAVOITTUVUUDEN
TUNNISTAMINEN JA HUOMIOON
OTTAMINEN PALAUTUSTOIMINNASSA

Miten vahvistaa palautettavien oikeuksia – haavoittuvuuden tunnistaminen ja huomioon ottaminen palautustoiminnassa

Yhdenvertaisuusvaltuutettu

Julkaisu saatavilla: www.syrjinta.fi/julkaisut

Julkaisija: Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Helsinki, 2021

YHDENVERTAISUUS

VALTUUTETTU

DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN

NON-DISCRIMINATION OMBUDSMAN

OVTTAVEARDÁSAŠVUODÁÁITTARDEADDJI

**TURVAPAikka-,
MAAHANMUUTTO- JA
KOTOUTTAMISRAHASTO**

Euroopan unionin tuella

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Hankkeen tausta ja tavoitteet.....	1
1.2 Raportin rakenne.....	2
2. Perusoikeudet maastapoistamisessa	3
2.1 Keskeiset perus- ja ihmisoikeudet maastapoistamistoiminnassa.....	3
2.2 Oikeus elämään ja kidutuksen sekä epäinhimillisen kohtelun kielto.....	4
2.2.1 Palautuskielto.....	5
2.3 Lapsen oikeudet.....	6
2.4 Hyvä hallinto ja oikeusturva.....	8
2.5 Yhdenvertaisuus.....	9
3. Haavoittuva asema lainsäädännössä ja ohjeistuksissa	10
4. Viranomaiskysely	13
4.1 Miten poliisi saa tiedon palautettavan haavoittuvasta asemasta.....	13
4.2 Miten poliisi huomioi haavoittuvuuden.....	14
4.3 Vastaanottokeskuksen näkemykset haavoittuvuuden huomioonottamisessa.....	16
4.4 Vastaanottokeskusten tunnistamat kriittiset tekijät haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden palautuksissa.....	18
4.5 Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden palautuksiin liittyvät erityiskysymykset.....	18
4.6 Ihmiskaupan uhrien palautuksiin liittyvät erityiskysymykset.....	20
4.7 Haavoittuvassa asemassa olevien palautusten valmistelun hyvät käytännöt, haasteet sekä parannusehdotukset.....	22
5. Valvonnan havainnot	24
5.1 Hankkeessa valvotut palautukset ja havainnot palautuksista.....	24
5.2 Havainnot valmisteluvaiheesta ennen palautuspäivää.....	28
6. Johtopäätökset ja suositukset	33

vaihtoon. Tämän hankeraportin lopussa esitetään johtopäätökset ja yhdenvertaisuusvaltuutetun suositukset havaittujen puutteiden korjaamiseksi.

Hankehakemus tehtiin tammikuussa 2020. Silloin ei vielä tiedetty tulevasta pandemiasta, eikä osattu arvioida sen vaikutuksia matkustamiseen ja palautusten täytöntöönpanoon. Haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä kuitenkin palautettiin hankeaikana. Koska valvontoja tehtiin jonkin verran suunniteltua vähemmän, pystytiin kiinnittämään erityistä huomiota myös palautuksen valmisteluun. Valvonnan havainnot perustuvat seitsemään kokonaan valvottuun palautukseen ja 13 palautuksen valmisteluun, missä osassa maastapoistamista ei kuitenkaan syystä tai toisesta laitettu täytöntöön. Vaikka valvottuja palautuksia oli vähän, niissä kuitenkin palautettiin 36 ihmistä, joista 20 lapsia ja ne kattoivat monipuolisesti hankkeen teeman mukaisia ryhmiä. Näistä ei kuitenkaan voida vielä vetää suoria johtopäätöksiä, miten kaikissa palautuksissa toimitaan, mutta tehdyt havainnot antavat viitteitä toimintamalleista ja toiminnan kehittämiskohteista.

Tämä raportti on haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien aseman vahvistamiseen ja viranomaistoimintojen kehittämiseen tähtäävä selvitystyö, ei akateeminen tutkimus.

1.2 Raportin rakenne

Raportissa käsitellään aluksi niitä keskeisiä perus- ja ihmisoikeuksia, joihin on kiinnitettävä erityistä huomiota maastapoistamistoiminnassa. Seuraavaksi selvitetään, miten haavoittuva asema määritellään lainsäädännössä ja ohjeistuksissa. Viranomaiskyselyä koskevassa luvussa käydään läpi muun muassa tiedonsaantia, sekä haavoittuvuudesta että siitä, milloin vastaanottokeskus ja palautettava saavat tiedon palautuksen ajankohdasta. Lisäksi selvitetään, miten haavoittuvuus otetaan huomioon erityisesti palautuksen valmistelussa. Erilliskysymyksinä käydään läpi esimerkiksi lapsen edun huomioiminen ja ihmiskaupan uhrien palauttaminen. Lopussa käsitellään hyviä käytäntöjä sekä haasteita ja parannusehdotuksia. Viidennessä luvussa kerrotaan valvonnan havaintoja hankeajalta ja lopuksi esitellään hankkeen johtopäätökset sekä annetaan yhdenvertaisuusvaltuutetun haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden palauttamista koskevat kehittämissuositukset.

2. Perusoikeudet maastapoistamisessa

2.1 Keskeiset perus- ja ihmisoikeudet maastapoistamistoiminnassa

Yhdenvertaisuusvaltuutetun valvontatyön ydin on arvioida palautusten täytäntöönpanoa perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta. Tässä luvussa käsitellään niitä keskeisiä perus- ja ihmisoikeuksia, joihin on kiinnitettävä erityistä huomiota maastapoistamistoiminnassa. Perusoikeudet määrittelevät vähimmäistason, jolla varmistetaan, että jokaista henkilöä kohdellaan ihmisarvoa kunnioittaen.

Perus- ja ihmisoikeudet ovat perustavanlaatuisia, kaikille ihmisille yhdenvertaisesti kuuluvia oikeuksia. Perusoikeudet on turvattu Suomen perustuslaissa¹ ja Euroopan perusoikeuskirjassa². Ihmisoikeudet puolestaan on kirjattu kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Sisällöllisesti kyse on pitkälti samoista oikeuksista. Euroopan neuvoston Kidutuksen vastainen komitea (CPT) on todennut maasta poistamisten täytäntöönpanon olevan erityisen riskialtis tilanne perus- ja ihmisoikeusloukkauksille³. Haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien kohdalla on vielä suurempi riski perusoikeuksien loukkaamiselle kuin muiden palautettavien kohdalla. Erityisen riskialttiita ovat tilanteet, joissa haavoittuvuutta ei ole tunnistettu.

Perustuslain 22 § velvoittaa julkista valtaa turvaamaan perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen. Perustuslain 22 §:n mukaisen perus- ja ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan periaatteen tulee vaikuttaa viranomaisen toimintaan siten, että aina valitaan toimintamalli, joka parhaiten edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Lisäksi ulkomaalaislain⁴ 5 §:ssä säädetään ulkomaalaisen oikeuksista seuraavasti: ”Lakia sovellettaessa ei ulkomaalaisen oikeuksia saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä.”

Poliisilain⁵ 2 §:n mukaan poliisin on kunnioitettava perusoikeuksia ja ihmisoikeuksia. Toimivaltuuksia käyttäessään poliisin on valittava perusteltavissa olevista vaihtoehdoista se, joka parhaiten edistää näiden oikeuksien toteutumista. Yhteispalautuksia koordinoivan eurooppalaisen raja- ja merivartiostovirasto Frontexin toimintaa säätelevässä asetuksessa⁶ on useissa kohdin viitattu perusoikeuksien huomioon ottamiseen viraston toiminnassa. Asetuksen 80 artiklassa eurooppalainen raja- ja merivartiosto takaa tehtäviään hoitaessaan perusoikeuksien suojelun, ottaen erityisesti huomioon muun muassa perusoikeuskirjan, vuoden 1951 pakolaissopimuksen⁷ ja lapsen oikeuksien sopimuksen⁸. Asetuksen 62 artiklassa säädetään, että palautusoperaatioihin osallistuvalla henkilöstöllä on oltava riittävä koulutus perusoikeuksista ja kyky vastata lasten, ihmiskaupan uhrien ja muiden erityisen haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden erityistarpeisiin.

---

¹ Perustuslaki 731/1999

² Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02)

³ Deportation of foreign nationals by air, Extract from the 13th General Report of the CPT, published in 2003

⁴ Ulkomaalaislaki 301/2004

⁵ Poliisilaki 872/2011

⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2019/1896,

⁷ Pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimus, SopS 77/1968

⁸ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 59 ja 60/1991

Paluudirektiivin⁹ 5 artikla velvoittaa tätä direktiiviä täytäntöön pannessaan jäsenvaltioita ottamaan asianmukaisesti huomioon, lapsen edun, perhesuhteet, asianomaisen kolmannen maan kansalaisen terveydentilan ja palautuskiellon periaatteen.

Tässä luvussa ei ole tyhjentävästi lueteltu kaikkia niitä perus- ja ihmisoikeuksia, jotka on otettava huomioon maastapoistamisen täytäntöönpanossa. Muita palautustilanteessa usein esille tulevia ovat esimerkiksi omaisuuden suoja (PL 15 §) ja henkilötietojen suoja (Euroopan unionin perusoikeuskirja 8 art.).

2.2. Oikeus elämään ja kidutuksen sekä epäinhimillisen kohtelun kieltö

Perustuslain 7 §:ssä turvataan oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Vapaus on perinteisesti yksi keskeisistä oikeusvaltiossa suojattavista oikeushyvistä. Kenenkään henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Maastapoistamista mahdollisesti edeltävät turvaamistoimet ja niiden perusteet on lueteltu ulkomaalaislaissa.

Lisäksi lainkohdan mukaan ketään ei saa kiduttaa, eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Oikeus elämään ja kidutuksen sekä epäinhimillisen kohtelun kieltö korostuvat voimankäyttötilanteissa. Maastapoistamisen yhteydessä on joissakin Euroopan maissa kuollut palautettavia virheellisen voimankäytön seurauksena¹⁰.

Voimankäytön tulee perustua lakiin, oltava viimesijaista ja suhteessa vastarintaan¹¹. Normaalia hengitystä vaikeuttavat tekniikat on kielletty. Mahdolliset sidonnat on avattava, kun vastustus on lakannut ja varmuuden vuoksi sidontoja ei saa käyttää. Perustuslakivaliokunta on pitänyt tärkeänä, että voimankäyttöoikeus on vain sen käyttämiseen koulutetuilla henkilöillä ja että koulutuksessa kiinnitetään huomiota perus- ja ihmisoikeuksiin voimankäyttöä rajoittavina tekijöinä¹². Palautusta voimakkaasti vastustavia henkilöitä tulee vaikeissakin tilanteissa kohdella asiallisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. Epäinhimillistä kohtelua voi liiallisen voimankäytön lisäksi olla esimerkiksi tilanne, jossa tietyt perustarpeet, kuten ravinnon ja juoman tarjoaminen laiminlyödään tai se, että talvella matkaan lähdetään liian ohuissa vaatteissa. Epäinhimillistä kohtelua voi myös olla haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien erityistarpeiden laiminlyönti.

Osana palautettavan ihmisarvoista kohtelua on toimiva, ystävällinen ja arvostava vuorovaikutus. On tärkeää tulla ymmärretyksi, pystyä viestimään omista tarpeistaan ja saada tietoa siitä mitä

---

⁹ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/115/EY, jäsenvaltioissa sovellettavista yhteisistä vaatimuksista ja menettelyistä laittomasti oleskelevien kolmansien maiden kansalaisten palauttamiseksi

¹⁰ <https://irr.org.uk/article/analysis-deaths-during-forced-deportation/>

¹¹ Paluudirektiivi (8 art. 4k) jos kolmannen maan kansalainen vastustaa maastapoistamista ja jäsenvaltio käyttää – viimeisenä keinona – pakkokeinoja pannaan maastapoistamisen täytäntöön, kyseisten pakkokeinojen on oltava oikeasuhteisia eikä niihin saa liittyä kohtuutonta voimankäyttöä. Pakkokeinot pannaan täytäntöön kansallisen lainsäädännön mukaisesti, kunnioittaen perusoikeuksia ja asianomaisen kolmannen maan kansalaisen ihmisarvoa sekä fyysistä koskemattomuutta.

¹² PeVL28/2001, PeVL54/2001

palautuksessa tapahtuu ja miten matka etenee. Asianmukaisella tulkkauksella on tärkeä rooli perusoikeusmyönteisessä viranomaistoiminnassa.

Haavoittuva asema ja palautettavien henkilöiden tarpeet on tunnistettava ja otettava huomioon palautusta suunniteltaessa ja sen aikana. Esimerkiksi tarpeellisista apuvälineistä ja lääkityksestä on huolehdittava ja palautettavan henkilön on oltava matkustuskunnossa. CPT¹³ suosittelee Fit-to-Travel-todistuksen käyttämistä kaikkien palautettavien kohdalla. Frontexin yhteispalautuslennoilla on aina mukana myös lääkäri. Haavoittuvassa asemassa olevien maastapoistettavien oikeuksien turvaaminen vaatii usein poliisilta erityisiä toimia, joiden laiminlyönti voidaan joissaan tilanteissa katsoa epäinhimilliseksi kohteluksi.

2.2.1 Palautuskielto

Maastapoistamispäätöstä tehtäessä on aina otettava huomioon ehdoton palautuskielto. Ulkomaalaista ei perustuslain 9 §:n 4 momentin mukaan saa karkottaa, luovuttaa tai palauttaa, jos häntä tämän vuoksi uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu. Palautuskielto kattaa kaikki sellaiset tilanteet, joissa Suomen viranomaiset siirtävät ulkomaalaisen toiseen valtioon. Kiellettyä on myös henkilön kuljettaminen Suomesta sellaiseen maahan, josta tämä voisi joutua luovutetuksi edelleen kolmanteen maahan ja tämän seurauksena esimerkiksi kuolemanrangaistuksen tai kidutuksen uhriksi.

Maastapoistamispäätöksen täytäntöönpanokelpoisuudesta saattaa toisinaan kulua pitkä aika päätöksen konkreettiseen täytäntöönpanoon. Tänä aikana palautettavan olosuhteissa tai kohdemaan turvallisuustilanteessa voi tapahtua merkittäviä muutoksia. Henkilön maastapoistamista ei saa laittaa täytäntöön, jos on syytä epäillä, että hän voi joutua kuolemanrangaistuksen, kidutuksen, vainon tai muun ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kohteeksi.¹⁴ Täytäntöönpanevan viranomaisen tehtävänä on viime kädessä varmistaa, että palautuskieltoa ei loukata ja tilanteen niin vaatiessa palautuksesta tulee luopua.

Palautuskiellon loukkaaminen voi tulla kysymykseen myös Euroopan sisällä tehtävissä palautuksissa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vuonna 2011 antamassa tuomiossaan katsonut Belgian syyllistyneen palautuskiellon loukkaukseen palauttamalla turvapaikanhakijan Kreikkaan (*M.S.S. v. Belgia ja Kreikka*). Tuomiossa todettiin, että Kreikan vastaanotto-olosuhteissa ja turvapaikkajärjestelmässä on vakavia puutteita, joiden vuoksi palautettava voi joutua Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan tarkoittaman epäinhimillisen kohtelun kohteeksi.

Korkein hallinto-oikeus on antamassaan ratkaisussa (KHO:2016:53) todennut, ettei erityisen haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä saanut palauttaa Unkariin, koska saatavilla oleva selvitys Unkarin vastaanotto-olosuhteista ja turvapaikkamenettelyistä asettivat palautetun vaaraan. Myöskään täysi-ikäistä tervettä miestä ei voitu palauttaa koska hänellä oli riski joutua jatkopalautetuksi ja sitä kautta kotimaahansa ilman, että hänen turvapaikkahakemustaan olisi tutkittu missään valtiossa.

¹³ Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea

¹⁴ Ulkomaalaislaki (301/2004), 147 § ja 202 §

Tilanteet muuttuvat myös Euroopan maissa ja palautuskieltoon liittyvien tekijöiden arviointi voi olla haastavaa varsinkin silloin, jos tuomioistuinlaitoksen reagointi asiassa viipyy.

Haavoittuvassa asemassa olevien kohdalla palautuskiellon loukkaus voi tapahtua tilanteessa, jossa haavoittuvuutta ei syystä tai toisesta ole tunnustettu tai otettu asianmukaisesti huomioon. Palautuskiellon mahdollisuutta on pohdittava esimerkiksi tilanteissa, joissa yksinhuoltajaa ollaan palauttamassa alaikäisten lasten kanssa olosuhteisiin, jotka voivat vaarantaa perheen selviytymisen ja sitä kautta lasten kasvun ja kehityksen. Ihmiskaupan uhrin palauttaminen maahan, jossa hän joutuu uudelleen ihmiskaupan kohteeksi voisi tulla arvioitavaksi myös palautuskiellon loukkaamisena. Maastapoistamisen täytäntöönpanon aikana, kuten valmisteluvaiheessa, poliisille voi tulla tietoon seikkoja, joita päätöksentekijä ei ole arvioinut tai arviointi on tehty puutteellisilla tiedoilla.

2.3 Lapsen oikeudet

Perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille. Lasten tarpeet ovat erilaisia kuin aikuisten. Lapsilla on myös oikeus erityiseen suojeluun haavoittuvuutensa vuoksi. Erityisesti pienet lapset ovat riippuvaisia aikuisista. Turvapaikanhakijoina lapset ovat aina haavoittuvassa asemassa.

Lapsen etu on turvattu useissa Suomea sitovissa säädöksissä, erityisesti YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3(1) artiklassa¹⁵, mutta myös ulkomaalaislain 6.1 §:ssä¹⁶. Lisäksi Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklaan on kirjattu lapsen oikeudet. Artiklan mukaan lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, lapsen on saatava ilmaista vapaasti mielipiteensä ja lapsen mielipide on otettava huomioon häntä koskevissa asioissa, hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti¹⁷. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti¹⁸.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on Suomessa voimassa lakitasoisena. Sopimus ja sen suojeluvälitteet koskevat täysimääräisesti kaikkia lapsia, myös lapsia, joita ollaan poistamassa maasta.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 9 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista. Euroopan unionin perusoikeuskirjan¹⁹ 24 artikla suojaaa lapsen edun ensisijaisuutta viranomaistoimissa ja lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, jollei se ole lapsen edun vastaista.

Lapsen edun arviointi ja määrittäminen on välttämätöntä tilanteessa, jossa lapsi saatetaan erottaa vanhemmistaan. Perheen erottamisen estäminen ja perheen yhtenäisyyden säilyttäminen ovat

¹⁵ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 59 ja 60/1991

¹⁶ Ulkomaalaislaki 301/2004

¹⁷ Euroopan unionin perusoikeuskirja, YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 59 ja 60/1991, 12 art.

¹⁸ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 59 ja 60/1991, 12 art

¹⁹ Euroopan unionin perusoikeuskirja, YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 59 ja 60/1991

lastensuojelujärjestelmän keskeisiä elementtejä. Koska vanhemmista erottamisella on tuntuja vaikutuksia lapseen, tällaisen erottamisen pitäisi olla viimeinen vaihtoehto ainoastaan silloin, kun lapsi on vaarassa kokea välitöntä vahinkoa tai kun tämä on muutoin välttämätöntä. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla²⁰ suojaa perheen yhtenäisyyttä. Maastapoistamisen täytäntöönpanon aikana onkin huolehdittava, ettei lasta eroteta vanhemmistaan lapsen edun vastaisesti tai lapsen etua arvioimatta, esimerkiksi turvaamistoimia koskevien ratkaisujen vuoksi. Niin ikään palautusmatkat tulee järjestää siten, että perhe voi matkustaa yhdessä ja myös kuljetusvälineessä sijoittua mahdollisimman lähelle toisiaan, ellei se poikkeuksellisesti ole vastoin lapsen etua ja perheen toivetta.

Ulkomaalaislain 6.1.§:n mukaan asiassa, jossa on kyse alaikäisestä, tulee aina ottaa huomioon lapsen etu. Ulkomaalaislakia koskevan hallituksen esityksen²¹ mukaan lapsen etu on aina yksilöllinen ja sidottu lapsen kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Lapsen etua tuleekin harkita kokonaisuudessaan ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. Oikeudellisissa ja hallinnollisissa ratkaisuisa on keskeistä, että viranomaisen selvittää, mikä ratkaisu/toimintamalli juuri kyseisessä tapauksessa on kyseisen lapsen edun mukainen. Hallituksen esityksessä korostetaan myös sosiaalityöntekijöiden asemaa lapsen etua selvitettäessä.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan lapsia koskevissa viranomaisten toimissa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lasta on kohdeltava ikätasoisesti lapsena ja hänen erityistarpeensa huomioon ottaen. Poliisihallitus on maastapoistamista koskevassa ohjeessaan²² viitannut lapsen oikeuksien komitean kantaan lapsen edun arvioinnin ehdottomuudesta. Komitean mukaan lapsen oikeuksista annetun yleissopimuksen 3(1) artikla ei jätä jäsenvaltioille harkintavaltaa asiassa. Kaikkien hallintoviranomaisten, muun muassa poliisin, on tekemissään yksittäisissä päätöksissä arvioitava ensisijaisesti lapsen etua, jonka on ohjattava niin päätöksiä kuin täytäntöönpanotoimenpiteitäkin.

Lapsen etu ja oikeudet on huomioitava myös palautusta suunniteltaessa²³. Lapsilla on useita oikeuksia, jotka saattavat tulla esille myös lapsen palautuksen täytäntöönpanon aikana.

Palautuksen valmistelun aikana voi käydä ilmi, että muilla viranomaisilla tai yksityishenkilöillä on herännyt huoli lapsen turvallisuudesta tai kasvusta ja kehityksestä. Lapsesta on voitu tehdä lastensuojeluilmoitus hänen saamansa päätöksen jälkeen tai lapsen asioiden selvittäminen voi olla kesken. Lapsen edun asianmukainen arviointi edellyttää, että lapsiin liittyvät huolenaiheet selvitetään asianmukaisesti ennen palautuksen täytäntöönpanoa.

²⁰ Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999

²¹ HE 28/2003

²² Käännättämistä ja maasta karkottamista koskevan päätöksen täytäntöönpano (POL-2021-67956)

²³ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi jäsenvaltioissa sovellettavista yhteisistä vaatimuksista ja menettelyistä laittomasti oleskelevien kolmansien maiden kansalaisten palauttamiseksi 2008/115/EY 10 art. Ilman huoltajaa matkustavien alaikäisten palauttaminen ja maastapoistaminen 1. Ennen kuin tehdään päätös ilman huoltajaa matkustavan alaikäisen palauttamisesta, muiden asianmukaisten elinten kuin palautuksen täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten sallitaan tarjota apua, ottaen asianmukaisesti huomioon lapsen edun. 2. Ennen kuin ilman huoltajaa matkustava alaikäinen poistetaan jäsenvaltion alueelta, kyseisen jäsenvaltion viranomaisten on oltava varmoja siitä, että tämä alaikäinen palautetaan jollekin perheenjäsenelleen tai nimetylle holhoajalleen taikka että häntä varten on kohdevaltiossa järjestetty asianmukainen vastaanotto.

Kun lapsen tilanne on selvitetty, on varmistettava, että hän on saanut riittävän avun ja tuen ennen matkaa. Koululaisia ei tulisi palauttaa kesken lukuvuoden. Myös lapsille on annettava mahdollisuus hyvästellä heille tärkeitä ihmisiä. Matkan ajaksi lapsille voi varata pelejä tai muuta tekemistä. Lasten riittävä ja asianmukainen ravinnon saanti ja mahdollisuus esimerkiksi vaipanvaihtoon on turvattava. Jos lasten vanhempiin tai toisiin palautettavaan joudutaan kohdistamaan voimakeinoja, on lapset siirrettävä toiseen tilaan siten, että he eivät joudu näkemään voimankäyttöä.

Lapsilla on oikeus saada tietoa menettelyistä myös palautukseen liittyen ja heidän mielipiteensä tulee selvittää aina kun lapsia koskevia toimia tehdään. Lapset eivät ole vastuussa aikuisten asioiden käsittelystä eikä lapsia tule laittaa tilanteeseen, jossa he selvittävät vanhempiensa ja viranomaisten välisiä asioita. Poliisihallituksen maastapoistamisohjeen²⁴ mukaan poliisi ei saa käyttää perheen asioita käsiteltäessä perheen lasta tulkkina missään maastapoistamisen vaiheessa.

2.4 Hyvä hallinto ja oikeusturva

Kaikessa viranomaistoiminnassa on otettava huomioon hyvän hallinnon periaatteet. Perustuslain 21 §:ssä säädetään oikeusturvasta ja hyvän hallinnon takeista. Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös. Käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, oikeus saada perusteltu päätös ja oikeus hakea muutosta ovat keskeisiä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeita, joista säädetään tarkemmin lailla.

Hallintolaki ja hyvän hallinnon periaatteet on otettava huomioon ulkomaalaislain soveltamisessa, mukaan lukien maastapoistamisen täytäntöönpanossa. Hallintolaki edistää hyvää hallintoa ja oikeusturvaa hallintoasioissa. Keskeisiä oikeuksia oikeusturvan ja hyvän hallinnon kannalta ovat esimerkiksi oikeus saada oikeudellista apua sekä oikeus valita avustaja ja neuvotella luottamuksellisesti tämän kanssa.

Poliisihallituksen maastapoistamista koskevassa ohjeessa²⁵ todetaan, että asiamiehen, avustajien ja erityisesti erilaisten tukihenkilöiden rooli osana ulkomaalaisasioiden käsittelyä on aiheuttanut toistuvasti epäselvyyksiä ja siksi asiaa on selvennetty ohjeessa. Ohjeessa selvennetään avustajan käsitettä ja kelpoisuutta ja todetaan, että tukihenkilön käsitettä ei ole lainsäädännössä määritelty. Tukihenkilön osalta ohjeessa todetaan, että poliisin tulee toiminnassaan pyrkiä perus- ja ihmisoikeusmyönteiseen laintulkintaan sekä edesauttaa hyvän hallinnon toteutumista ja oikeusturvaa hallintoasioissa. Näiden periaatteiden toteutumiseksi tukihenkilö – riippumatta siitä, mitä termiä hänestä kussakin yhteydessä käytetään – tulee rinnastaa avustajaan. Hänellä on oikeus olla läsnä hallintoasian käsittelyssä eli esimerkiksi turvapaikkaprosessissa, ellei sitä erikseen kielletä hallintolain 12 §:n 2 momentin perusteella.

²⁴ Käännyttämisestä ja maasta karkottamisesta koskevan päätöksen täytäntöönpano (POL-2021-67956)

²⁵ Käännyttämisestä ja maasta karkottamisesta koskevan päätöksen täytäntöönpano (POL-2021-67956)

terveyspalveluilta. On myös tilanteita, joissa maastapoistamista täytäntöönpanevilla poliisilla ei ole palautettavan haavoittuvuus tiedossaan, tai sitä ei ole tunnistettu.

Maastapoistamista koskevissa Poliisihallituksen tai Maahanmuuttoviraston ohjeissa ei ole mainittu haavoittuvaa asemaa, taikka määritelty ketkä ovat haavoittuvassa asemassa olevia.

Maahanmuuttoviraston ohjeessa³³, joka käsittelee pääasiassa maastapoistamista koskevan päätöksen tekoa, on muutamia mainintoja myös maastapoistamispäätöksen täytäntöönpanoon liittyen. Ohjeessa käsitellään maastapoistettavan terveydentilan huomioimista sekä päätöksenteossa että maastapoistamispäätöstä täytäntöön pantaessa. Ohjeessa viitataan korkeimman hallinto-oikeuden päätökseen³⁴, jonka mukaan tahdosta riippumattomassa hoidossa olevan henkilön maastapoistamisen täytäntöönpano edellyttää, että Suomessa annettu tahdosta riippumaton hoito lopetetaan.

Maahanmuuttoviraston ohjeessa tuodaan esiin EU-tuomioistuimen ratkaisu³⁵, jossa otetaan kantaa erityisen vakavasti fyysisesti tai psyykkisesti sairaan turvapaikanhakijan siirtoon. Tuomioistuin katsoi, että siirto on vastoin perusoikeuskirjan 4 artiklan epäinhimillisen ja halventavan kohtelun kieltoa, mikäli siirto aiheuttaa terveydentilan merkittävän ja korjaantumattoman heikkenemisen todellisen ja todetun riskin. Mikäli siirrettävän terveydentilaa koskevat viranomaisten asianmukaiset ja riittävät suojaamistoimenpiteet eivät riitä varmistamaan sitä, ettei terveydentila merkittävästi ja korjaamattomasti heikkene, on tuomioistuimen mukaan siirron täytäntöönpanoa lykättävä, kunnes henkilön terveydentila sen sallii.³⁶

Poliisihallituksen maastapoistamisen täytäntöönpanoa koskevassa ohjeessa³⁷ ei ole erikseen ohjeistusta haavoittuvassa asemassa olevien maastapoistamista koskien, eikä siinä määritellä tarkemmin millaisissa tilanteissa palautettava saattaa olla haavoittuvassa asemassa oleva. Ohjeessa todetaan lapsia koskien, että maastapoistaminen tulee toteuttaa perheen yhtenäisyyttä ja lapsen etua kunnioittaen. Ohjeeseen tuli päivitys hankkeen aikana 1.9.2021 lähtien. Päivitystyössä ohjeessa on tarkennuksia liittyen lasten maastapoistamiseen. Ohjeen alkuun lisättiin muistutus siitä, että lapsen oikeuksien komitea on useassa yhteydessä korostanut lapsen edun arvioinnin ehdottomuutta. Ohjeessa todetaan, ettei lapsen oikeuksien yleissopimus jätä harkintavaltaa asiassa ja että kaikkien hallintoviranomaisten, muun muassa poliisin, on arvioitava tekemissään päätöksissä lapsen etua, jonka on ohjattava sekä päätöksiä että täytäntöönpanotoimenpiteitä. Samassa yhteydessä todetaan kuten myös jo aiemmassa ohjeessa, että täytäntöönpanoa mahdollisesti lykkäävät tai sen estävät seikat tulee ottaa huomioon, mutta täytäntöönpanoon on kuitenkin ryhdyttävä ilman aiheetonta viivytystä tarkoituksenmukaisia keinoja käyttäen.³⁸ Uutena lisäyksenä todetaan ohjeessa, ettei poliisi saa käyttää perheen asioita käsiteltäessä perheen lasta tulkkina missään maastapoistamisen vaiheessa³⁹.

Poliisihallituksen ohjeessa palautettavan terveydentilaan viitataan maastapoistamispuhuttelua ja saattaen tapahtuvaa palautusta koskevissa kohdassa. Ohjeen mukaan maastapoistamispuhuttelun

---

³³ Maahanmuuttovirasto 28.5.2019: Maastapoistamisohje, MIG-2019-833

³⁴ KHO 13.6.2017/2863

³⁵ EUT: C-578/16 PPU, 16.2.2017

³⁶ MIG-2019-833, s. 111

³⁷ Poliisihallitus 26.8.2021: Käännyttämistä ja maasta karkottamista koskevan päätöksen täytäntöönpano, POL-2021-67956

³⁸ POL-2021-67956, s. 3

³⁹ POL-2021-67956, s. 7

tarkoitus on selvittää, miten henkilö poistuu maasta ja että sen arviointiin vaikuttavat muiden seikkojen lisäksi henkilön mahdolliset mielenterveydenongelmat⁴⁰. Lisäksi ohjeessa todetaan, että palautettavan terveydentila voi edellyttää lääkärin tai sairaanhoitajan osallistumista saattaen tapahtuvaan maastapoistamiseen tai, että palautettava on vietävä lääkäriin ennen saattomatkaa. Ohjeessa todetaan, että lääkäri päättää palautettavan terveydentilaan liittyvistä seikoista sekä lääkityksestä ja poliisin on kyseessä olevissa tilanteissa pyydettävä lääkärin arvio lentokuntoisuudesta ja/tai Fit-to-Travel-arviointi.⁴¹

Ihmiskaupan uhrien maastapoistamiseen liittyvästä yhteistyöstä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kanssa on Poliisihallituksen ohjeessa oma alalukunsa⁴². Ohjeessa viitataan korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjaratkaisuun⁴³, joka edellyttää poliisilta toimenpiteitä, jotta ihmiskaupan uhrin apu ja suojelu jatkuisi myös palautusmaassa, mikäli uhri antaa siihen suostumuksensa. Ohjeessa todetaan, että ihmiskaupan uhrin palautuksen järjestelyihin tulee ryhtyä ajoissa sekä yhteistyössä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kanssa, jotta auttamisjärjestelmän henkilökunta voisi ilmoittaa kohdemaan auttaville tahoille maastapoistamisesta. Ohjeessa todetaan myös, että mikäli palautettava uhri ei anna suostumustaan siihen, että hänen asiassaan oltaisiin auttamistoimien jatkosta yhteydessä kohdemaahan, tulee poliisin toteuttaa tarvittavat toimenpiteet, jotta uhri voi saada kohdemaan auttamisjärjestelmän tiedot, mikäli tietoja pystytään saamaan. Ohjeessa viitataan myös Poliisihallituksen ohjeeseen ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumisesta sekä ihmiskaupan uhrien auttamisesta⁴⁴.

Poliisihallituksen ohjeessa ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumisesta sekä ihmiskaupan uhrien auttamisesta todetaan maastapoistamis päätöksen täytäntöönpanoa koskien samat seikat kuin edellä mainitussa Poliisihallituksen maastapoistamisohjeessa. Lisäksi ohjeessa käsitellään tilannetta, jossa ihmiskaupan uhriksi joutuminen tuodaan esiin vasta maastapoistamis päätöksen jälkeen tai maastapoistamisen täytäntöönpanon vaiheessa. Ohjeessa todetaan, että väite uhriksi joutumisesta tulee aina lähtökohtaisesti selvittää ennen maastapoistamis päätöksen täytäntöönpanoa, jollei turvapaikkatutkinnassa tai muulla tavalla ole jo aikaisemmin käynyt selvästi ilmi, ettei väite voi pitää paikkaansa. Ottamatta kantaa ihmiskaupan uhrin haavoittuvaan asemaan, todetaan ohjeessa, että ihmiskaupan tunnusmerkistöön voi liittyä uhrin manipulointia, määräysvaltaan ottamista sekä painostamista, joka voi nostaa uhrin kynnystä kertoa kokemuksistaan. Näin ollen myös viime hetkellä tuleviin ilmoituksiin ihmiskaupan uhriksi joutumisesta, tulee pääsääntöisesti reagoida ja käännytyksen täytäntöönpanosta pidättäytyä, kunnes tunnistamisprosessi on saatettu loppuun.⁴⁵

---

⁴⁰ POL-2021-67956, s. 21

⁴¹ POL-2021-67956, s. 24

⁴² POL-2021-67956, s. 30-31

⁴³ KHO:2017:42

⁴⁴ Poliisihallitus: Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen, POL-2015-8964, joka päivitetty 17.9.2020, POL-2020-38265

⁴⁵ POL-2020-38265, s. 16-18

4. Viranomaiskysely

Hankkeessa laadittiin kysely viranomaisille. Kysely lähetettiin 12 poliisilaitokselle, 12 vastaanottokeskukselle, kahdelle säilöönottoyksikölle ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmälle. Vastauksia tuli yhteensä 19 kappaletta.⁴⁶

Viranomaiskyselyn avulla saatiin paljon tietoa poliisin ja muiden viranomaisten kokemuksista ja näkemyksistä haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien kanssa tehtävästä työstä. Kyselyyn saadut vastaukset on koottu yhteen tässä luvussa.

4.1 Miten poliisi saa tiedon palautettavan haavoittuvasta asemasta

Viranomaiskyselyssä poliisilta kysyttiin, miten se selvittää tai saa tiedon palautettavan haavoittuvasta asemasta. Vastauksista nousi esille neljä keskeistä keinoa: 1. asiakirjojen tai rekisteritietojen kautta 2. poliisin oma tutkinta ja yhteydenpito muihin viranomaisiin 3. muiden tahojen yhteydenottojen kautta ja 4. palautettavan itsensä kertomana.

Asiakirjalähteinä mainittiin ensisijaisesti Maahanmuuttoviraston ja hallintotuomioistuinten päätökset, täytäntöönpanokieltohakemukset, avustajien toimittamat lisäselvitykset sekä lääkärinlausunnot. Rekisterilähteistä keskeisimpänä mainittiin ulkomaalaisasioiden asiankäsittelyjärjestelmä (UMA) sekä poliisin omat tietojärjestelmät.

Lähes kaikissa vastauksissa merkittäväksi tiedon lähteeksi mainittiin poliisin oma tutkinta sekä yhteydenpito muihin viranomaisiin tai toimijoihin. Viranomaislähteistä mainittiin erikseen vastaanottokeskusten tai säilöönottoyksiköiden työntekijät sekä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

Palautettava ei aina kykene kertomaan kaikkia tarvittavia tietoja itsestään tai omasta elämäntilanteestaan, joten viranomaisyhteistyöllä ja poliisin omalla aktiivisella roolilla on iso merkitys haavoittuvuuden tunnistamisessa ja huomioon ottamisessa.

Vastauksista kävi ilmi, että poliisi saa tietoa haavoittuvuudesta myös muiden tahojen yhteydenottojen kautta. Muun muassa oikeusavustajat saattavat informoida poliisia palautettavien tilanteesta tai terveydentilaan liittyvistä tekijöistä saatuaan tiedon asiakkaansa palautuksesta.

Palautettavilta itseltään saatu tieto haavoittuvuudesta mainittiin useissa vastauksissa keskeiseksi tiedonlähteeksi. Poliisi tapaa palautettavia esimerkiksi päätösten tiedoksiantojen ja maastapoistamispuhuttelujen yhteydessä. Ulkomaalaispoliisin ja palautettavan asiakassuhteet ovat turvapaikkaprosessien keston vuoksi usein pitkiä. Näin poliisille muodostuu usein sellaista tietoa

---

⁴⁶ Vastauksia käsitellään anonyymiteetin säilyttämiseksi jäljempänä niin, että vastaanottokeskusten, säilöönottoyksiköiden ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vastaukset on yhdistetty ja niihin kaikkiin viitataan termillä ”vastaanottokeskus”.

Poliisi päättää maastapoistamisen jatkumisesta tai lykkäämisestä lääkärin lausunnon perusteella. Poliisi ei anna lääkärille ohjeita lentokuntoisuusarvion sisällöstä. Joissakin tapauksissa lääkäri hoitohenkilökunnan/terveydenhoidon ammattilaisen ottamista mukaan saattomatulle.

Vastauksissa viitattiin Poliisihallituksen maastapoistamisohjeeseen, jossa todetaan, että ”Poliisin tulee pyytää lääkäriltä arvio saatettavan lentokuntoisuudesta ja esittää pyyntö Fit-to-Travel-merkinnän tekemisestä lääkärin lausuntoon tai erillisen Fit-to-Travel -lomakkeen käyttämisestä näissä tilanteissa”.

Muutamassa poliisin vastauksessa korostettiin tiedottamisen ja tulkkauksen tärkeyttä. Tapaamisissa palautettavalle kerrotaan kaikesta mitä ennen palautusta ja palautuksen aikana tulee tapahtumaan. Haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kanssa käydään erityisen huolellisesti läpi saattomatkan kulku ja käytänteet jo ennen saattomatkaa sekä keskustellaan muun muassa lääkityksen ja apuvälineiden tarpeesta.

Psykkisesti oireilevien henkilöiden kohdalla yksittäisissä vastauksissa korostettiin vuorovaikutuksen merkitystä. Tällaisissa tilanteissa pyritään siihen, että palautettava henkilö voi asioida koko maastapoistamisprosessin ajan saman poliisin kanssa luottamuksen saavuttamiseksi. Yhteydenpito ja järjestelyt pyritään aloittamaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Tukihenkilö tai vastaanottokeskuksen sosiaali- tai terveystalveluiden työntekijä voi olla tapaamisissa mukana.

Useissa vastauksissa nousi esiin palautettavien itsetuhoisuus, joka ilmenee usein jo maastapoistamispuhuttelussa. Poliisin tehtävä on arvioida palautettavan psyykkistä tilaa, selvittää mahdolliset itsetuhoisuuden aiheuttamat erityistarpeet ja ottaa ne huomioon maastapoistamisen suunnittelussa. Itsetuhoisuus voi tulla poliisin tietoon myös toiselta viranomaiselta tai avustajalta. Palautettava voidaan tässä vaiheessa ohjata terveydenhuollon ammattilaisen arvioon.

Vastauksista kävi ilmi, että itsetuhoisille asiakkaille ei aina kerrota palautuksen tarkkaa aikataulua.

Poliisin kertoman mukaan itsetuhoisten palautettavien kohdalla tehdään yhteistyötä ensisijaisesti vastaanottokeskuksen sosiaali- ja terveystalveluiden työntekijöiden kanssa. Tilanteen vaatiessa paikalle voidaan myös kutsua ensihoidon yksikkö arvioimaan hoidon tarvetta. Tarvittaessa palautettava toimitetaan lääkäriin terveydentilan arvioimiseksi.

Itsetuhoisuuteen liittyvät seikat yhdessä muiden säilöperusteiden kanssa saattavat muodostaa erään vastauksen mukaan perusteen palautettavan säilöönnotolle. Tämä taas mahdollistaa lääkinnällisen arvion ja avun säilyksiköissä.

Vastauksista kävi ilmi, että poliisi on arvioinut joissain tapauksissa oma-aloitteisesti palautuskieltoa, kun kyseessä on ollut psyykkisesti sairas palautettava.

Esimerkiksi eräässä tapauksessa psyykkisesti vaikeasti sairasta henkilöä ei palautettu ennen kuin palautettavan kotimaassa asuvat omaiset olivat järjestäneet hänelle jatkohoitopaikan kotimaastaan. Suomessa psykiatrian sairaalan erikoislääkäri kirjasi asiakkaan ulos hoitosuhteesta vasta, kun nämä vahvistukset oli hänelle esitetty ja maasta poistaminen tuli suorittaa välittömästi samana päivänä ilman viivästyksiä.

Korkean iän ja vammaisuuden kohdalla poliisin vastauksissa nousi esiin paluun jälkeisten olosuhteiden selvittäminen sen osalta, onko kohdemaassa tukiverkko tilanteisiin, joissa palautettava henkilö ei selviydy ajesta omatoimisesti.

Vakavassa itsemurhariskissä olevien asiakkaiden kohdalla nousi esiin huoli, että asiakas vahingoittaa itseään. Tällaisissa tilanteissa poliisia voidaan asiakkaan suostumuksella informoida etukäteen ja käännytystilanne pyritään suunnittelemaan mahdollisimman turvallisiksi.

Palautuksen ajankohta ei ole vastaanottokeskuksen tiedossa

Useista vastaanottokeskusten vastauksista kävi ilmi, että poliisi ei aina ilmoita palautuksen ajankohtaa vastaanottokeskukseen, vaan noutaa asiakkaan yllättäen. Tällöin vastaanottokeskus ei voi valmistella palautettavaa lähtöön, eikä huolehtia tämän lääkkeitä. Yhdessä vastauksessa todettiin nopean ja ennalta-arvaamattoman lähdön aiheuttavan ahdistusta ja herättävän pelkoa palautettavan lisäksi myös vastaanottokeskuksen muissa asiakaissa.

Vastausten perusteella vastaanottokeskukset eivät saa aina myöskään tietoa yksityismajoitusasiakkaiden palautusajankohdasta, olipa kyseessä sitten haavoittuvassa asemassa oleva henkilö tai ei. Näin ollen myös näiden haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien tuen tarve jää vastaanottokeskuksessa huomioimatta, eikä lääkkeitä välttämättä saada matkalle mukaan.

Vastaanottokeskuksen ja poliisin välinen tiedonvaihto haavoittuvuuksista

Vastauksista käy ilmi, että palautustilanteissa haasteita voivat aiheuttaa terveydenhuollon tiukat salassapitosäädökset. Palautettava on usein itse kertonut poliisille sairaudestaan, hoidoistaan ja lääkityksestään. Myös sosiaalihuoltoon liittyvissä asioissa asiakas kertoo usein itse tilanteestaan poliisille. Yleisesti vastauksissa kerrottiin, että asiakkaan suostumuksella poliisille voidaan antaa terveystietoja. Yleensä asiakkaat antavat luvan terveystietojen välittämiseksi.

Vastaanottokeskuksilta ja säilöönottotyksiköiltä kysyttiin myös, onko terveyden- ja sosiaalihuollon järjestelmissä joitain seikkoja, jotka rajoittavat haavoittuvuutta koskevan tiedon siirtymistä ja haavoittuvuuden ilmi tuloa. Suurin osa vastaajista katsoi, että järjestelmä- tai rakennetasoiset tekijät hankaloittavat itsessään haavoittuvuuden ilmi tuloa ja haavoittuvuuteen liittyvän tiedon kertomista muille viranomaisille.

Keskeisin tiedonkulkua rajoittava seikka on terveystietojen salassa pidettävyys. Ainoastaan terveydenhuollon ammattilaiset pääsevät potilastietojärjestelmiin. Terveystietojen antaminen muille viranomaisille edellyttää joko palautettavan antamaa suostumusta tai lainsäädännössä olevaa perustetta tietojen luovuttamiselle. Salassapito rajoittaa myös sosiaalihuollossa saatujen (haavoittuvuutta ilmentävien) tietojen antamista muille viranomaisille. Kyse voi olla esimerkiksi lapsen tilanteen arviointiin ja etuun liittyvistä seikoista, joilla voi olla merkitystä palautusta järjestettäessä. Palautusta järjestävällä poliisilla ei ole automaattista pääsyä näihin tietoihin. Tieto ei siirry myöskään terveydenhuollon ja sosiaalihuollon välillä. Vastaanottokeskuksen sosiaalihuollon työntekijä on usein poliisin yhteistyötaho palautuksia järjestettäessä. Työntekijällä ei välttämättä ole tietoa palautettavan terveydentilaan liittyvistä tekijöistä eikä hänellä ole oikeutta välittää näitä tietoja poliisille, vaikka niillä voisi olla merkitystä esimerkiksi palautettavan matkustamiseen tai paluun järjestämiseen.

Toinen kyselyssä esiin tullut järjestelmätasoinen haaste liittyy potilastietojärjestelmiin. Palautettavat henkilöt ovat voineet olla terveydenhuollon asiakkaina useissa terveydenhuollon toimipaikoissa, kuten

hetkellä tapahtuneet muutokset palautettavan tilanteessa saatetaan avustajan ja maastapoistamisen täytäntöönpanosta päättävien viranomaisten tietoon.

Varmistus lääkkeiden mukaanotosta

Valtaosa kaikista vastaajista totesi, että palautettavan lääkkeiden mukaan ottaminen on vastaajan oman organisaation työntekijöiden vastuulla. Vastaanottokeskukset valmistautuvat etukäteen antamaan palautettavalle mukaan tämän tarvitsemat lääkkeet ja reseptit. Toisaalta poliisilla on vastuu lääkkeiden mukana olosta ja ohjeistus niistä annetaan poliisille, mikäli niitä tarvitaan matkan aikana. Poliisin vastauksissa todettiin, että asiassa konsultoidaan tarvittaessa vastaanottokeskuksen tai säilöönottoyksikön hoitajaa tai lääkäreitä.

Muutamassa poliisin vastauksessa todettiin myös, että vastuu lääkkeistä on palautettavalla itsellään. Poliisi keskustelee palautettavan kanssa lääkkeistä sekä muistuttaa palautettavaa lääkkeiden ja reseptien mukaan ottamisesta.

Lapsen edun huomioon ottaminen

Lapsen edun toteutumisen varmistaminen maastapoistamisen yhteydessä oli vastaanottokeskusten mukaan pääosin poliisin tehtävä. Vastauksissa tuotiin esiin, että poliisi voi lapsen etua arvioidessaan tiedustella vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijältä tai lastensuojelulta perheen tilanteesta tai vanhempien kyvystä huolehtia lapsistaan. Yksittäisissä vastauksissa mainittiin lapsen edusta huolehtivana myös sosiaalityöntekijä, yhdenvertaisuusvaltuutetun maastapoistamisen täytäntöönpanon valvonta, edustaja, avustaja sekä lähdön hetken osalta vastaanottokeskus tai säilöönottoyksikkö. Vastauksissa tuotiin esiin myös, että lastensuojelulla voisi olla nykyistä suurempi rooli lapsen edun arvioinnissa palautusten yhteydessä.

Eräissä vastauksissa tuotiin haasteena esiin lapsen edun arviointi etenkin palautuksissa maahan, jossa lapsi on elänyt jo aiemmin epätyydyttävissä olosuhteissa. Vastauksessa nostettiin esiin tilanne, jossa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden paluusta ei olla yhteydessä kohdemaan viranomaisten kanssa niin, että heistä huolehdittaisiin paluun jälkeen.

Suurimmassa osassa poliisilaitosten vastauksia lapsen edun arvioinnin katsottiin kuuluvan poliisille. Lapsen etu otetaan vastausten mukaan kiinnittämällä huomiota heidän hyvinvointinsa ja turvallisuutensa. Esimerkkeinä lapsen edun huomioon ottamisesta mainittiin useimmiten saattajien valinta, perheen yhtenäisyys sekä lasten ikätason mukainen kohtelu. Lisäksi mainittiin lapsia traumatisoivien tilanteiden ja toiminnan minimointi, lapsen edun ja olosuhteiden arviointi ennen palautusta sekä erityistarpeiden huomioiminen ottamalla mukaan leluja, sopivat eväät ja lastenhoito- ja hygieniatarvikkeita.

Muutaman vastauksen mukaan lapsen edun arviointivastuu on lapsen huoltajalla ja yhden vastauksen mukaan avustajalla. Lisäksi vastauksissa tuotiin esiin mahdollisuus konsultoida lastensuojelua sekä se, että lapsen edun arviointia tekevät kaikki viranomaiset. Kahdessa vastauksessa oli viitattu siihen, että lapsen etu on arvioitu häntä koskevissa päätöksissä.

viranomaisille. Kyselyssä selvitettiin myös vastaajatahojen käsitystä siitä, miksi uhrin ei halua antaa suostumustaan tietojensa luovuttamiselle. Saaduissa vastauksissa pohdittiin laajalti suostumuskysymystä, samoin korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun toteuttamiskelpoisuutta suomalaisen viranomaisen näkökulmasta.

Yhdeksän poliisilaitosta vastasi esitettyyn kysymykseen. Poliisilaitosten kokemukset ja käsitykset uhrin antamista suostumuksesta vaihtelivat. Yhdellä poliisilaitoksella ei ollut kokemuksia ihmiskaupan uhrin palautuksista. Vastauksissa tuotiin myös esille, että joissain yksittäisissä tapauksissa palautettavat ovat itse pyytäneet poliisia varmistamaan avun saamisen vastaanottavassa päässä.

Monen poliisilaitoksen vastauksessa todettiin, että poliisilla ei ole tietoa uhrin kieltäytymisen syistä. Joissain vastauksissa esitettiin arvioita palautettavien käyttäytymiselle. Mahdolliseksi syiksi arvioitiin haluttomuutta antaa henkilökohtaisia tietoja Suomen viranomaisille tai epäluottamusta kohtamaan viranomaisia kohtaan.

Myös Auttamisjärjestelmän kokemuksen mukaan asiakkaat kieltäytyvät pääsääntöisesti heille tarjotusta avusta ottaa yhteyttä ihmiskaupan uhreille apua tarjoaviin tahoihin palautusmaassa.

Auttamisjärjestelmän mukaan erityisesti turvapaikanhakijoiden kohdalla luottamus kotimaan viranomaisiin voi olla jo lähtökohtaisesti heikkoa. Esimerkiksi Nigerian viranomaisten tarjoamaan apuun (NAPTIP) ei ole halunnut turvautua vielä yksikään auttamisjärjestelmän asiakkaista. Asiakkaat uskovat viranomaisen olevan korruptoitunut ja aiheuttavan palaajille enemmän haittaa kuin auttavan. Paikallisen poliisin uskotaan toimivan myös hyväksikäyttäjän puolella.

4.7 Haavoittuvassa asemassa olevien palautusten valmistelun hyvät käytännöt, haasteet sekä parannusehdotukset

Vastaanottokeskuksilta, säilöönottoyksiköiltä, ihmiskaupan uhrin auttamisjärjestelmältä sekä poliisilaitoksilta kysyttiin, mitkä asiat haavoittuvassa asemassa olevien palautuksissa ovat heidän näkökulmastaan sujuneet erityisen hyvin ja mitä haasteita he ovat haavoittuvassa asemassa olevien palautuksissa havainneet. Lisäksi heiltä kysyttiin miten haavoittuvuuden tunnistamista, huomioon ottamista ja viranomaisten yhteistyötä voisi heidän mielestään parantaa.

Hyvät käytännöt

Vastaanottokeskusten, auttamisjärjestelmän ja säilöönottoyksiköiden vastausten mukaan haavoittuvassa asemassa olevien palautuksissa yhteistyön poliisin kanssa on katsottu olevan toimivaa ja parantuneen aiemmasta. Poliisilaitosten vastauksissa yhteistyön lisäksi toimivana pidettiin yhteydenpitoa ja tiedonkulkua eri viranomaisten välillä. Poliisin ammattitaidon sekä palautusten inhimillisen näkökulman katsottiin kehittyneen.

Vastaanottokeskusten vastauksissa mainittiin toimiviksi käytännöiksi lasten tarpeiden ja kehitystason huomioiminen haastavassa tilanteessa, palautuksen suunnitelmallisuus sekä se, että palautettavalla on riittävä tieto tulevista tapahtumista. Lisäksi mainittiin se, että poliisi tunnustaa aiempaa paremmin vastaanotto- ja säilöönottoyksiköissä tehtävän työn, kuten psykososiaalisen tuen ja valmistelun, merkityksen palautuksen sujumuuden kannalta.

5. Valvonnan havainnot

5.1 Hankkeessa valvotut palautukset ja havainnot palautuksista

Osana hanketta yhdenvertaisuusvaltuutetun oli määrä valvoa 15 palautusta, jotka kohdistuvat haavoittuvassa asemassa oleviin palautettaviin. Covid 19 -pandemian vuoksi suunnitelma ei toteutunut hankesuunnitelman mukaisesti. Palautuslentoja oli koronarajoitusten vuoksi normaalia vähemmän, mikä vaikeutti valvonnan kohdentamista haavoittuvassa asemassa oleviin hankkeen aikana. Suunniteltuja valvontamatkoja jäi toteutumatta myös palautusten ja lentojen peruuntumisen vuoksi. Lopulta valvontoja kohdistettiin seitsemään palautukseen palautettavien noudosta luovutukseen asti. Näissä palautuksissa oli mukana lapsiperheitä, psyykkisesti tai fyysisesti sairaita, yksi iäkäs henkilö sekä yksi ihmiskaupan uhri. Vaikka toteutuneita palautuksia oli vähän, kattoivat ne kuitenkin monipuolisesti hankkeen teeman mukaisia ryhmiä.

Kaikki hankkeessa valvotut palautukset, yhtä lukuun ottamatta, olivat tilauspalautuslentoja, mikä mahdollisti normaalia reittilentopalautusta paremmin haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien tilanteen huomioon ottamisen sekä palautuksen valmistelussa, että toteutuksessa. Kaikissa valvotuissa tilauslentoilla tehdyissä palautuksissa oli terveydenhuollon ammattilainen mukana, mikä antoi valmiudet palautettavan terveydentilan arvioimiseen ja esimerkiksi lääkkityksen turvaamiseen lennon aikana.

Tässä luvussa käsitellään haavoittuvuuden huomioon ottamista hankkeen aikana valvotuissa palautuksissa. Aineisto kattaa kyseisistä valvonnoista annetut kirjalliset palautteet poliisille ja haavoittuvuuden huomioon ottamista käsitellään teemoittain. Koska valvottujen palautusten määrä jäi Covid 19 -pandemian vuoksi pieneksi, valvonnassa tehdyistä havainnoista ei voida tehdä johtopäätöksiä siitä, miten arvioitavana olleita seikkoja yleisesti hoidetaan. Valvonnoista kerätty aineisto antaa kuitenkin arvokasta tietoa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden palautuksista ja mahdollisuuden arvioida kehityskohteita palautusten järjestelyissä ja täytäntöönpanossa.

Lapsiperheiden palautukset

Hankkeen aikana valvottiin viiden lapsiperheen palautus. Palautuksissa oli yhteensä 20 lasta, joista 10 oli alle kouluikäistä, 7 oli alakouluikäisiä ja 3 oli yläkouluikäisiä. Kolmessa perheessä oli yksinhuoltajaäiti ja kahdessa molemmat vanhemmat. Joillain perheiden vanhemmista oli myös muita haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä, kuten masennusoireita tai kroonisia sairauksia.

Valvonnassa tehtyjen havaintojen mukaan lapsiperheiden palautuksissa korostuu palautusmatkaan valmistautumisen merkitys. Erityisesti varhainen tieto palautuksen ajankohdasta auttaa palautettavana olevaa perhettä valmistautumaan matkaan. Myös poliisin aktiivinen yhteydenpito ja vuorovaikutus ja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa annettu tieto palautuksen menettelytavoista on tärkeää. Kullekin perheenjäsenelle tulisi antaa ikätasonsa mukaisesti tieto palautuksesta ja palautuksen menettelytavoista. Yhdessä hankkeen aikana valvotussa palautuksessa perheen kanssa työskennellyt vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä tapasi kutakin perheenjäseniä erikseen ennen palautusta ja

lapsen suojelemisesta väkivallalta⁵⁰ sekä pakolais- ja turvapaikanhakijalapsen oikeutta suojeluun ja humanitaariseen apuun⁵¹. Komitea oli myös aiemmin, joulukuussa 2020, pyytänyt Suomea pidättäytymään lapsiperheen palautuksesta Kreikkaan komitealle tehdyn, tällä hetkellä vireillä olevan, valituksen johdosta. Lisäksi komitea pyysi Suomea pidättäytymään myös toisesta lapsiperheen palautuksesta Kreikkaan syyskuussa 2021.

Kreikan tilanteesta saatavilla olevan tiedon sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean kantojen perusteella yhdenvertaisuusvaltuutettu esitti huhtikuussa 2021 palautusten täytäntöönpanoa koordinoivalle Helsingin poliisilaitokselle huolensa lapsiperheiden palautuksista Kreikkaan. Valtuutettu toi esiin edellä mainitut CRC:n ratkaisun ja joulukuun 2020 pyynnön pidättäytyä Kreikkaan käännytyksestä sekä sen, että CRC katsoi ratkaisussaan 4.2.2021, että Suomen velvollisuus on ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin estääkseen vastaavien loukkausten tapahtuminen tulevaisuudessa, etenkin varmistamalla, että lapsen etu huomioidaan tehokkaasti ja systemaattisesti turvapaikkamenettelyiden yhteydessä. Poliisi on jatkanut Maahanmuuttoviraston päätösten perusteella lapsiperheiden palautuksia Kreikkaan.

Ihmiskaupan uhrit

Valvotuissa 13 tapauksessa oli kuusi ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään Suomessa otettua aikuista, joista kahdella oli lapsi. Ihmiskaupan uhriksi joutuminen oli tapahtunut suurimmassa osassa tapauksista Euroopan maassa, johon heitä oltiin palauttamassa Suomesta. Palautukset kohdentuivat viiteen eri maahan, joissa henkilöille oli myönnetty kansainvälistä suojelua tai joiden katsottiin olevan Euroopan parlamentin ja neuvoston vastuunmäärittämisasetuksen (niin sanottu Dublin-asetus) perusteella vastuussa turvapaikkahakemuksen tutkimisesta. Valvonta ihmiskaupan uhrien kohdalla keskittyi lapsen edun sekä muiden haavoittuvuuksien huomioon ottamisen lisäksi erityisesti avunsaannin jatkuvuuteen ja etukäteiseen yhteydenottoon palautusmaan järjestelmiin tai viranomaisiin.

Valvoja tiedusteli ihmiskaupan uhreja koskevista tapauksista palautuksesta vastaavalta poliisilta, millaisia toimia poliisi on tehnyt, jotta uhrin avunsaanti jatkuisi palautusmaassa. Kahdessa tapauksessa poliisi ilmoitti, että palautettava ei ole antanut suostumustaan siihen, että hänen asiassaan voitaisiin olla yhteydessä palautusmaan viranomaisiin tai auttamisesta vastaaviin tahoihin. Mikäli uhrit eivät olleet antaneet suostumustaan olla yhteydessä palautusmaahan, kertoivat poliisit antaneensa tai pyytäneensä auttamisjärjestelmää antamaan uhrille palautusmaan auttavien tahojen yhteystietoja mukaansa. Lisäksi palautettavan oli halutessaan mahdollista saada mukaansa todistus auttamisjärjestelmän asiakkuudesta.

Kahden ihmiskaupan uhrin kohdalla maastapoistamisen täytäntöönpanoon ei ryhdytty ilmoitettuna ajankohtana valitustuomioistuimen täytäntöönpanokiellon ja prosessissa muuten ilmenneiden seikkojen vuoksi. Toisessa tapauksista, poliisi vastasi valvojalle, että mahdollisen palautuksen tapahtuessa he ilmoittavat palautusmaahan henkilön auttamisjärjestelmän asiakkuudesta, mikäli palautettava näin haluaa.

⁵⁰ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, 19 artikla

⁵¹ YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, 22 artikla

Kaksi ihmiskaupan uhria oli antanut suostumuksensa palautusmaahan ilmoittamiselle. Toisen henkilön kohdalla palautusmaahan ilmoitettiin Maahanmuuttoviraston Dublin-järjestelmän kautta. Toisen henkilön kohdalla poliisi lähetti sähköpostin palautusmaan viranomaisille. Viestissä ilmoitettiin saapuminen kohdemaahan ja että henkilö on tunnustettu Suomessa ihmiskaupan uhriksi ja on sen vuoksi avun tarpeessa. Vastaanottajamaa vastasi ilmoittaen, että palautusta ei tulisi tehdä toistaiseksi ennen kuin he pystyvät varmistamaan palaajien vastaanoton. Palautusta ei ole tässä tapauksessa vielä tehty.

Menettelyihin ja palautusajankohtaan liittyvät havainnot

Muutaman palautettavan kohdalla valmisteluvaiheen valvonnassa kiinnitettiin huomiota Suomessa vireillä olevaan prosessiin sekä poliisin palautusajankohdan valintaan.

Yhdessä tapauksessa valvonnassa huomattiin turvapaikka-asian käsittelyyn liittyvä oikeusturvapuute. Hakijalla oli vireillä valitusasia hallinto-oikeudessa, mutta hänelle ei oltu myönnetty oikeusapua, eikä hänellä tämän vuoksi ollut oikeudellista avustajaa. Hakijaa oli auttanut tukihenkilö, jonka ansiosta valitus oli saatu asianmukaisesti vireille. Yhdenvertaisuusvaltuutettu saattoi havaitsemansa oikeusturvapuutteen tiedoksi maastapoistamisesta vastaavalle poliisille sekä hallinto-oikeudelle. Tämän jälkeen hallinto-oikeus kielsi päätöksen täytäntöönpanon, kunnes valitusasia on tutkittu.

Valvonnassa kiinnitettiin huomiota myös kolmeen tapaukseen, joissa yksinhuoltajalapsiperheitä oltiin palauttamassa toiseen Euroopan maahan tilanteessa, jossa oli tiedossa, että lasten isä oli Suomessa. Kahdessa tapauksessa palautusmaa oli Kreikka. Näistä toisessa tapauksessa perheen äidillä oli Suomessa myös sukulaisia. Kyseisessä tapauksessa perheen isä oli ollut alun perin Suomessa turvapaikanhakijana ja oli saanut pakolaisaseman Suomesta muutamaa kuukautta ennen kuin perheen äiti ja lapset oli määrä palauttaa Kreikkaan. Hallinto-oikeus, jossa äidin ja lasten käännetyksiasia oli vireillä, ei ollut kieltänyt käännetyksen täytäntöönpanoa sen käsitellessä valitusta. Palautusta Kreikkaan ei kuitenkaan tapahtunut, sillä hallinto-oikeus kumosi päätöksellään äidin ja lasten käännetyksen Kreikkaan vajaa kaksi viikkoa ennen palautuspäivää. Toisessa tapauksessa, jossa lasten isä oli Suomessa, äiti ja lapset katosivat ennen Kreikkaan palautuspäivää.

Kolmannessa tapauksessa poliisi oli ilmoittanut käännetytensä yksinhuoltajaäidin ja hänen Suomessa syntyneen vauvansa toiseen Euroopan maahan. Poliisin ilmoitettua käännetyispäivän, valvoja perehtyi palautettavien tilanteeseen. Kävi ilmi, että lapsen isä asui Suomessa pysyvällä oleskeluluvalla, lapsen kansalaisuuden määrittäminen oli kesken, eikä lapsella ollut käännetyispäätöstä. Lapsi oli syntynyt äidin saaman päätöksen ja valitusprosessin jälkeen, eikä lapsen etua ollut arvioitu missään vaiheessa. Tilanteeseen liittyi lisäksi muita haavoittuvuuteen liittyviä seikkoja, joista valvoja myös esitti tiedustelun poliisille. Valvonnan havaintojen perusteella poliisi ei ollut selvittänyt asiaa riittävästi, vaikka yksinhuoltajaäidin ja alle puolivuotiaan ikäisen vauvan käännetyksimatka oli jo varattu. Poliisin selvitettyä edellä esille nostettuja asioita, Maahanmuuttovirasto ilmoitti poliisille, että vauvan käännetyystä ei voida vielä toteuttaa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien tai YK:n sopimusvalvontaelin⁵² voi määrätä maastapoistettavan henkilön valituksen käsittelyn yhteydessä, että poistamista ei saa panna täytäntöön. Hankkeen aikana palautettavien oikeudelliset avustajat tekivät useammassa haavoittuvassa asemassa olevan henkilön

⁵² Esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien komitea, YK:n kidutuksen vastainen komitea

tapauksessa valituksen kansainvälisiin toimielimiin. Ennen kuin avustaja voi tehdä palautettavan asiassa valituksen kansainvälisiin toimielimiin, hänen on käytettävä kaikki tehokkaat kansalliset oikeussuojakeinot. Tästä syystä valitukset tehdään usein suunniteltuun maastapoistamisen ajankohtaan nähden melko myöhäisessä vaiheessa. Kahdessa hankkeen aikana tapahtumassa olleessa lapsiperheen palautuksessa Kreikkaan, hallinto-oikeus ei kieltänyt käännästyksen täytäntöönpanoa, minkä jälkeen avustaja ilmoitti täytäntöönpanoa hoitavalla viranomaisella tekevänsä valituksen YK:n lapsen oikeuksien komitealle. YK:n lapsen oikeuksien komiteassa täytäntöönpanokieltihakemuksen käsittelyyn menee kaksi arkipäivää. Täytäntöönpanosta vastannut viranomainen ei näissä tapauksissa ilmoittanut, että palautuspäivää siirretään. Molemmissa tapauksissa komitea kielsi lapsiperheen maastapoistamisen täytäntöönpanon vain vähän ennen kuin maastapoistaminen olisi toteutunut. Kumpikin valitusasia on edelleen vireillä Suomea vastaan.

6. Johtopäätökset ja suositukset

Tämän hankkeen tavoitteena oli vahvistaa haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien henkilöiden tunnistamista ja tarpeiden huomioon ottamista palautustoiminnassa. Hankkeella pyrittiin myös parantamaan viranomaisten välistä yhteistyötä sekä kohdentamaan valvontaa tehokkaammin. Hanke tuotti lisäksi tietoa palautuksista ja niihin liittyvistä inhimillisistä tekijöistä. Hanke toteutettiin Euroopan unionin sisäasioiden rahaston (AMIF) tuella.

Osana hanketta laadittiin tämä raportti, jonka pohjana oli kaksi erityyppistä aineistoa. Yhtenä aineistona oli viranomaiskysely, joka lähetettiin poliisilaitoksille, vastaanottokeskuksiin, säilöönottoyksiköihin ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Kyselyn avulla pyrittiin selvittämään, miten viranomaiset tunnistavat haavoittuvuuteen liittyvät seikat ja miten ne otetaan huomioon palautusta suunniteltaessa ja toimeenpantaessa. Kyselyn avulla selvitettiin myös eri viranomaisten roolia sekä näkemyksiä siitä, miten järjestelmää voisi parantaa. Toinen aineisto koostui hankeaikana tehdyistä valvonnosta, jotka kohdennettiin haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden palautuksiin.

Hankkeen myötä yhdenvertaisuusvaltuutettu sai paljon tietoa haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien tilanteesta, poliisin toiminnasta sekä muiden viranomaisten roolista palautusten täytäntöönpanossa. Tämä antoi mahdollisuuden arvioida myös kehitystarpeita. Tässä luvussa käydään läpi keskeisimmät havainnot ja esitetään niiden pohjalta suosituksia viranomaisille. Keskeisimmät tahot suositusten toimeenpanemiseksi ovat Maahanmuuttovirasto ja Poliisihallitus sekä näiden alainen hallinto, eli vastaanottokeskukset, säilöönottoyksiköt sekä poliisilaitokset.

Haavoittuvuuden tunnistamisen ja paluun valmistelun puuttuvat rakenteet

Hankeaikana sekä ylipäätään valvonnassa on havaittu, että viranomaisilla ei ole selkeitä rakenteita eikä ohjeistusta haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden palautuksien valmisteluun. Esimerkiksi poliisihallituksen maastapoistamisen täytäntöönpanoa koskevassa ohjeessa haavoittuvaan asemaan liittyviä seikkoja on käsitelty hyvin suppeasti⁵³. Ohjeessa ei ole selkeää, erillistä kappaletta haavoittuvassa asemassa olevien palautuksista eikä näiden palautettavien erityistarpeiden selvittämisestä ja huomioon ottamisesta.

Valvonnassa on toisaalta tullut ilmi, että yksittäisissä palautuksissa sekä poliisilla että vastaanottokeskuksilla on hyvin perusoikeusmyönteisiä toimintatapoja, joissa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tarpeet on tarkkaan kartoitettu ja huomioitu. Kuitenkin huolestuttavana havaintona ovat tilanteet, joissa palautettavan haavoittuvuutta ei ole edes tunnistettu eikä palautettavien tarpeita ole näin osattu ottaa huomioon. Näissä tapauksissa konkretisoituu vaara perusoikeusloukkauksista. Hankeaikana havaittiin myös tilanteita, jotka herättivät kysymyksen, onko päätöksentekijä saanut kaiken olennaisen palautettavan asemaan vaikuttavan tiedon käyttöönsä arvioidessaan esimerkiksi

⁵³ POL-2021-67956, esimerkiksi s. 3,7 ja 30-31.

Lähtöpäivän ilmoittaminen palautettavalle

Poliisihallituksen ohjeen mukaan palautettavalle tulee ilmoittaa maasta poistamisen ajankohta niin pian kuin mahdollista. Jos poliisilla on tiedossa seikkoja, jotka voivat vaarantaa palautuksen täytäntöönpanon, voidaan ajankohta poikkeuksellisesti jättää ilmoittamatta ennakoon.⁵⁵

Hankkeen aikana ilmeni, ettei palautettavalle aina ilmoiteta palautusajankohtaa ollenkaan tai ainakaan riittävän ajoissa. Ilmoittamisen merkitys korostuu haavoittuvassa asemassa olevien palautettavien kohdalla. Heillä on usein erityistarpeita ja he tarvitsevat yleensä pidempiaikaista sopeutumista ja tukea palautukseen.

- Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää tärkeänä, että käytännöt korjataan poliisihallituksen ohjeen mukaisiksi.

Lapsen etu palautuksissa

Poliisihallituksen maastapoistamisen täytäntöönpanoa koskevan ohjeen mukaan maastapoistaminen tulee toteuttaa perheen yhtenäisyyttä ja lapsen etua kunnioittaen. Yhdenvertaisuusvaltuutetun hanketyön aikana poliisihallituksen ohjetta päivitettiin. Ohjetta täydennettiin toteamalla, että lapsen oikeuksien komitea on useassa yhteydessä korostanut lapsen edun arvioinnin ehdottomuutta.⁵⁶

Hankeaikana saatujen tietojen perusteella poliisi arvioi ja ottaa lapsen edun huomioon vaihtelevasti palautusten täytäntöönpanossa ja sen valmistelussa. Lähes kaikissa hankkeen aikana valvotuissa palautuksissa ilmeni, että lapsista pidettiin täytäntöönpanon aikana hyvää huolta. Valvonnassa saatujen havaintojen mukaan lapsiperheiden palautuksissa korostuu palautusmatkaan valmistautumisen merkitys.

Joissakin valvotuissa tapauksissa lapsen edun ja tilanteen huomioimisessa olisi ollut parannettavaa. Kahdessa palautuksessa valvoja kiinnitti huomiota siihen, että lapset toimivat palautuksen aikana joissain tilanteissa äidin ja poliisin välisissä keskusteluissa tulkkeina. Antamissaan palautteissa yhdenvertaisuusvaltuutettu korosti sitä, ettei käytäntö ole hyväksyttävä eikä lapsen edun mukainen. Poliisihallituksen ohjeeseen lisättiin hankkeen aikana kielto käyttää lasta tulkkina perheen asioita käsiteltäessä missään maasta poistamisen vaiheessa.

Valvonnassa on havaittu, että ongelmakohtia lapsen edun arvioinnissa tai huomioon ottamisessa saattaa tulla silloin kun uusia tietoja perheen tai lasten tilanteesta tulee esille maastapoistamista koskevan päätöksenteon jälkeen. Yhdessä palautuksessa lasten tilanteen selvittäminen oli vielä palautushetkellä kunnan lastensuojeluviranomaisissa kesken. Valvotuissa tapauksissa ei myöskään tullut ilmi, että lapsia

⁵⁵ Poliisihallituksen ohje POL-2021-67956, s.4.

⁵⁶ Poliisihallituksen ohje POL-2021-67956, s.3

Ilmoittaminen yhdenvertaisuusvaltuutetulle

Poliisihallituksen maastapoistamisen täytäntöönpanon vastuunjako koskevan määräyksen⁵⁹ mukaan poliisin tulee olla yhteydessä yhdenvertaisuusvaltuutettuun, mikäli palautettavan käytöksestä on ennakoitavissa, että palautuksesta voi tulla poikkeuksellisen haastava. Yhdenvertaisuusvaltuutettu ei saa tällä hetkellä systemaattisesti tietoa palautettavan haavoittuvasta asemasta.

- Poliisihallituksen määräykseen tulee lisätä velvoite ilmoittaa yhdenvertaisuusvaltuutetulle myös silloin, kun palautettava on haavoittuvassa asemassa.

---

⁵⁹ POL-2017-5403 Ulkomaalaisen maasta poistamista koskevan päätöksen täytäntöönpanon vastuunjako

